

ÂMİD-İ SEVDÂ GAZETESİNDE ESKİ TÜRK EDEBİYATI İZLERİ* THE SIGNS OF THE OLD TURKISH LITERATURE IN AMİD-İ SEWDA NEWSPAPER

Adnan OKTAY**

Öz

Edebî metinler, araştırmacıların toplumları birçok açıdan tanımak için başvurduğu temel kaynaklardır. Bir milletin edebiyatı, içinden çıktığı toplumla ilintisiz olmaz. Eski Türk edebiyatı metinleri de toplum hayatı, sosyal ve bireysel problemler, değer yargıları gibi birçok hususta araştırmacılar için ana kaynak niteliğindedir. Eski Türk edebiyatının araştırma alanlarından biri de Arap harfli Türkçe gazetelerdir. Bu gazeteler arasında *Âmid-i Sevda* (AS) gazetesi önemlidir. *Âmid-i Sevda*, 1909 yılında altı sayı olarak Ali Emîri tarafından neşredilmiştir. Bu çalışmada Ali Emîri'nin gazeteye aldığı şiir ve yazılardan hareketle eski Türk edebiyatına nasıl yaklaştığı üzerinde durulmuştur. Ali Emîri, gazetede mensur metinlerin yanında beyit, gazel, kaside, kıta, tarih manzumesi gibi nazım şekilleriyle yazılmış manzum metinleri de yayınlamıştır. Bir şair olarak gazeteyi "mektepe ya da edebî muhit" şeklinde araçsallaştırmıştır. Ali Emîri'nin gazeteye aldığı eski Türk edebiyatının nazım şekilleri ile yazılmış bazı manzum metinler çağın sorunlarına ışık tutmaktadır.

Bu makalede karşılaştırma, Osmanlıca matbu metin okuma ve analiz yöntemleri kullanılmıştır. Neticede Ali Emîri'nin *Âmid-i Sevda* da eski Türk edebiyatıyla çok yakından ilgilendiği, gazetesini de böyle bir esas gayeyle çıkardığı tespit edilmiştir. Buna göre Ali Emîri, eski Türk edebiyatını şark-İslâm medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Bunun için hayatı boyunca şuur ve inatla bir Divân edebiyatı savunucusu olarak mücadele etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Âmid-i Sevda*, Ali Emîri, Gazete, Eski Türk Edebiyatı.

Abstract

Literary texts are one of the fundamental sources which researchers apply for to get to know about societies from many perspectives. The literature of a nation is not unrelated to the society that it has come from. The old Turkish literature texts are fundamental sources for researchers in many respects such as community life, social and individual problems, and value judgements. One of the research areas of the old Turkish literature is Turkish newspapers with Arabic letters. *Amid-i Sewda* (AS) newspaper is an important newspaper from these newspapers. *Amid-i Sewda* (AS) was published by Ali Emiri as six issues in 1909. In this study, it was emphasised that how Ali Emiri approached the old Turkish literature by examining the poetry and the texts which published in that newspaper. Ali Emiri published prose texts as well as verse texts which had been written with poetic forms such as couplet, *ghazal*, *qasida*, *qit'a*, *tarih* (the poem of date) in the newspaper. He instrumentalised as a poet the newspaper as a "school or literary milieu". Some poetic texts of the old Turkish literature that written with poetic forms published by Ali Emiri in the newspaper, illuminate the problems of that era.

The comparison, the Ottoman printed texts reading and analysis methods were used in this article. Eventually, it has been identified that Ali Emiri was very closely interested with the old Turkish literature in *Amid-i Sewda*, and he published that newspapers with this aim. According to this, Ali Emiri has considered the old Turkish literature as an integral part of the Eastern-Islamic civilisation. Therefore, he consciously and persistently struggled as a defender of a *Diwan* literature throughout his life.

Keywords: *Amid-i Sewda*, Ali Emiri, Newspaper, Old Turkish Literature.

1. GİRİŞ

Eski Türk edebiyatıyla ilgili eleştiriler genel olarak şu hususlar üzerinden yapılmaktadır: Dünya değişmektedir, eski Türk edebiyatı değişen dünya karşısında aciz kalmaktadır. Arapça ve Farsçadan alınmış olan kelimeler, dili zorlaştırmaktadır. Nitekim Namık Kemal, 1866'da yazdığı edebiyatın tarzına ilişkin bir makalesinde ediplerin dilini avamın anlayamadığını, mananın sanat uğruna feda edildiğini, eğitime ayrılan zamanın çoğunun Arapça, Farsçanın öğrenilmesine ayrıldığını, bu yüzden edebiyatın yeterince öğrenilemediğini belirtmiştir. Yazarın şikâyet ettiği bir başka konu da Türkçe yazı dili ile konuşma dilinin birbirinden ayrılmış olmasıdır. Öyle ki, yazarların çoğu yazdıklarını söylemekten, söylediklerini de yazmaktan haya etmektedir. Edebî eserlerde sanatlı ve süslü ifadeler kullanmak, "asıl maksat" hâline gelmiştir. Bu yüzden ki, edebî eserlerimiz hem tabii güzellikten mahrum kalmış hem de hakikatten uzaklaşmıştır. Namık Kemal'in çözüm önerileri ise şunlardır: Dilin esas kurallarının belirlenmesi, kapsamlı bir sözlük hazırlanması, içinde ediplerimizin tabii ifadeleri olan bir antolojik çalışmanın (mecmua) okullarda

* Bu makale, III. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi, 20-22 Nisan 2018, Mardin'de sunulmuş olan "*Âmid-i Sevda* Gazetesinde Eski Edebiyat İzleri" adlı bildirinin genişletilip makaleye dönüştürülmesinden oluşmaktadır.

Bu çalışmadaki İngilizce metnin redaksiyon ve kontrolünü yapan İngiltere Queen Üniversitesi doktora öğrencisi Ahmet Bütün'e teşekkürlerimi sunarım.

** Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. adnanoktay3@hotmail.com

okutulması, bir belagat kitabının yazılıp okutulması (Yetiş, 1996, 59-65). Namık Kemal'in çözüm önerilerine bakılırsa Türk edebiyatının eksiklikleri de ortaya çıkmış oluyor. Demek ki, bu dönemde dilin gramatikal olarak esaslarının anlatıldığı kifâyetli eserler henüz yazılmamıştır. Yazarın kapsamlı bir Türkçe kamus yazma teklifi, yıllar sonra Cemil Meriç'te "*Kamusa uzanan el namusa uzanmıştır* (2004, 86)" sözüyle yeniden ortaya çıkmış gibidir.

Abdülhak Hamid eski şiiri *Nâkâfî* şiirinde "*Evet, tarz-ı kadîm şi'ri bozduk, herc ü merc ettik*" mısraıyla anlatmıştır (Kolcu, 2008, 165). Tanpınar ise eski edebiyat tarzının birçok formunu hâlâ üstünde barındıran *Servet-i Fünûn* şiirini *bedbin* olarak tanımlamıştır (1997, 100). Bu değerlendirmeler, aslında *Âmid-i Sevdâ* yayınlanmadan kısa bir süre önce neşredilmeye başlanan *Servet-i Fünûn* gazetesinin nasıl bir ruhsal travma yaşadığına da işaret etmektedir.

Ali Emîrî, 1857 yılında Diyarbakır'da doğmuş, 1824 yılında İstanbul'da vefat etmiştir¹. Türk dili ve edebiyatı için en önemli eserlerden biri olan *Divânü Lügâti't-Türk* adlı eseri ilim âlemine tanıtmasıyla meşhurdur. Bunun yanında çok okuyan bir kitapsever, *Dîvân* edebiyatına hayran bir şair ve iyi bir araştırmacı ve nâşir olarak dikkat çekmiştir (Akçay, 2014, 11). Tayşi, bir çalışmada Ali Emîrî'yi "*orta seviyede bir şair, usta bir münekkit* (1989, 391)" olarak tanımlamıştır. Zaten bu çalışma için asıl önemli olan husus Ali Emîrî'nin "münekkit" yönüdür. Ali Emîrî'nin kitap hayranlığını görmek için 16000 adet nadir ve tek nüsha halinde olan şahsî kitaplarını Millet Kütüphanesine bağışladığını burada vurgulamak gerekir (Tayşi, 1989, 391).

Âmid-i Sevdâ gazetesi, Ali Emîrî tarafından 1909 yılında toplam altı sayı neşredilmiş bir gazetedir². Bu gazetenin çıkış tarihi, II. Meşrutiyet sonrasına denk gelmektedir. Yakın zamanda *Servet-i Fünûn*³ ve *Fecr-i Âtî* gibi seçkin tecrübeleri yaşayan Osmanlıdaki süreli yayıncılık, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yaklaşık 200'den fazla dergi ve gazetenin neşrine şahitlik etmiştir. Bu neşriyatın ağırlıklı konusu, II. Abdülhamit devri uygulamaları ve bu devirdeki olumsuzluklar olmuştur (Okay, 1995). Ancak böyle bir hızla yayıncılık dünyasına giren gazete ve dergilerin büyük bir kısmı, kısa soluklu olmuş, az zaman sonra yayın hayatına son vermiştir.

Eski Türk edebiyatı temsilcilerini "üdebâ-yı kadîme" (AS, 2, 5) olarak nitelendiren Ali Emîrî, gazetesinde eski Türk edebiyatı ürünlerine oldukça fazla yer vermiştir. Öte yandan *Âmid-i Sevdâ* gazetesini *Âmid* (Diyarbakır) ile ilgili olan tarihî ve edebî metinlere hasretmiştir⁴. *Âmid* (Diyarbakır) Hz. Muhammed'in vefatından kısa bir süre sonra Hz. Ömer'in halifeliği döneminde 639 tarihinde Müslümanların eline geçmiştir. Bu çalışma için Diyarbakır'ın önemi, eskiden beri sürekli araştırmacıların dikkatini çeken önemli bir kültür merkezi olmasıdır (İsen, 2010, 346). Bir Diyarbakırlı olmasının da etkisiyle Ali Emîrî, bu kültür şehri öne çıkaran bir gazete neşretmeyi kendisine önemli bir vazife olarak kabul etmiştir.

Ali Emîrî, yenileşme yolundaki bir edebî dönemde yaşayan bir şair olmasına rağmen "...*yetiştigi kültürel atmosferin etkisiyle geleneğin izlerini sürmeye devam etmiştir* (Erdoğan Çeltik, 2014, 98)." Ayrıca Sağlam, şairin "âyine-i dünyâ" redifli bir gazelinin incelediği bir makalede Ali Emîrî'nin sanatını, "...*şekil ve muhteva bakımından klasik şiirin belirlediği şemalara bağlı kalarak...* (2016, 493)" icra ettiğini belirtmiştir.

Yukarıda bahsedilen yaklaşımı, öncelikle şairin gazeteyi bir şairin şiirine başka bir şairce aynı ölçü, uyak ve redifte yazılan benzer şiir yazma işi demek olan nazîreciliğe⁵ aktif olarak açması da göstermektedir. Öyle ki, *Âmid-i Sevdâ*'da genellikle bir gazelden sonra o gazele yazılmış olan nazîrelere yer verilmiştir. *Âmid-i Sevdâ*'da toplamda 42 adet nazîrenin yayınlanmış olması, Ali Emîrî'nin eski Türk edebiyatını en azından şekilsel olarak devam ettirme çabasını sürdürürken bilinçli ve şuurlu bir şekilde hareket ettiğini göstermektedir. Öyleyse burada şunu özellikle belirtmek gerekir ki, Ali Emîrî her ne kadar şekil bakımından geleneğin içinde kalsa da muhteva olarak yeni arayışlara girişmiştir.

¹ Ali Emîrî'nin hayatıyla ilgili *Sicill-i Ahvâl* kayıtlarındaki detaylı bilgi için bkz. Baştürk, Sadettin. (2014). Ali Emîrî Efendi'nin Sicil Kaydı: Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterlerine Göre. *Ali Emîrî Hatırasına Uluslararası VIII. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu: Kılıç, Atabey, Tanyıldız, Ahmet; Dağlar, Abdülkadir vd.*). Diyarbakır Valiliği, Kültür Sanat Yayınları. s. 57-63.

² *Âmid-i Sevdâ* gazetesinin kütüphane kaydı: Ali Emîrî. (n.1335). *Âmid-i Sevdâ*. Millet Kütüphanesi, A.E. Gzt. 570 (96 sayfa, 1-6 sayı). *Âmidî Matbaası. Diyarbakır*. Tayşi, *Âmid-i Sevdâ*'yı bir dergi olarak değerlendirmiştir (1989: 391). Lâkin jenerik sayfasında bu eserin bir "gazete" olduğu vurgulanmıştır.

³ *Servet-i Fünûn*'la ilgili detaylı bilgi için bkz. Parlatur, İsmail. (2009). "*Servet-i Fünûn*", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 36, s. 573-575. <https://islamansiklopedisi.org.tr/servet-i-funun> (19.04.2018).

⁴ *Âmid-i Sevdâ* ismiyle ilgili olarak Şermet, Faik Ali'nin oğlu Munis Faik'i delil göstererek şu ifadelerle yer vermiştir: "*Bugünkü adı Diyarbakır olan şehrin asıl adı Diyâr-ı Bekir ya da Diyâr-ı Âmid olup bir diğer adı ise Âmid-i Sevdâ'dır. Bunun sebebi şehrin fatihlerine öykünmek suretiyle bu isimlerin verilmiş olmasıdır...; ... (Âmid'in) Binalarının taşları siyaha yakın esmer renkte olduğundan şehir için Âmid-i Sevdâ ismi de kullanılmıştır...* (Ozansoy, 1950: 84'ten 'dan derleyip aktaran Şermet: 2016: 436)"

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Dilçin, Cem. (2009). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. 9. Baskı. Ankara: TDK Yayınları. s. 269-273.

Ali Emîrî, Osmanlı hanedanını takdir eden, seven, hanedana hayran olan şair, kitapsever ve araştırmacı bir şahsiyettir. Bu özelliğinden dolayı şairin hanedanla ilgili unsurlarla da yakından ilgilendiği görülmüştür. Hanedan özelinde Ali Emîrî, Osmanlı edebiyatına, tarihine, kültürüne, gelenek ve göreneklerine derin bir muhabbet duymuştur. Bu durum şairin hayatındaki birçok faaliyete yansımıştır. Bu çerçevede II. Abdülhamit'e yazdığı şiirleri içeren *Levâmi'ü'l-Hamîdiyye* adlı eseri onun sevgi ve muhabbetini yakından göstermektedir (Akçay, 2014, 11). Ali Emîrî, *Cevâhirü'l-Mülûk* adlı eserinde büyük Osmanlı milletine mensup olmayı bir bahtiyarlık olarak değerlendirmiştir (Kadıoğlu, 2013, 53). Bu şekilde düşünen şair, hayatının uzun bir döneminde padişah şiirlerini aramıştır. Ali Emîrî'ye göre bir taraftan şiirle ilgilenen bir taraftan da şairleri himaye eden Osmanlı padişahları şiirin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Nitekim kendisi de yaşamı boyunca eski Türk edebiyatıyla yakından ilgilenirken adeta bu edebiyatın da gelişmesine katkı sağlamıştır. Nitekim Ali Emîrî, toplam yirmi beş tane Osmanlı sultanının manzum metinlerini *Cevâhirü'l-Mülûk*'ta toplamış ve bu şiirlere tahmisler yazmıştır (Akçay, 2014, 12-13).

Bu çalışmayı yaparken Ali Emîrî'nin şahsiyeti önem arz etmektedir. Çelik, bir çalışmasında Ahmed Refik'ten alıntı yaparak Ali Emîrî'nin gayet dindar ve eski Osmanlı ananelerine oldukça bağlı bir şahsiyet olduğunu belirtmiştir (1988, 24). Eski Türk edebiyatıyla yakından ilgilenen Ali Emîrî, bir taraftan binlerce beyitlik gazel ve kasideyi ezberlerken diğer taraftan da çeşitli nazım şekillerinde şiirler yazmıştır. Şiir yazma konusunda mahirdir. Bu mahareti birçok zaman şaşkınlıkla karşılanmıştır. Sultanların şiirlerine yazdığı tahmisler de dikkate alındığında yaklaşık on bin beyte varan manzum metin yazdığı anlaşılmıştır. Her ne kadar şiir tenkitçileri tarafında manzum eserleri pek de dikkate alınmasa da Ali Emîrî'nin eski Türk şiiri ve şairleriyle ilgili yapmış olduğu çalışmalar dikkate değerdir. Şairin ayrıca bir nâsir olarak yazmış olduğu eserlerin toplamı on dokuzdur. Ayrıca farklı dönemlerde bizzat kendisinin neşretmiş olduğu üç ayrı gazetede yayımlanmış olduğu şiir ve makalelerde de duruş olarak eski Türk edebiyatını önemseydiğini göstermiştir (Arslan, 2008, 52-59). Öyle ki, ömrünün sonuna doğru Ali Emîrî, eski Türk edebiyatının bir muhafızı olarak M. Fuat Köprülü⁶ ile tartışmaya girmekten çekinmeyen bir karakterde olduğunu göstermiştir (Çelik, 1988, 52-56).

Ali Emîrî'nin edebiyat ve tarih sevgisi ve bunlarla ilgili çabası, I. Dünya Savaşından sonra mecmua neşriyatıyla devam etmiştir. Birbirinin devamı niteliğindeki *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası* (1918-1920 yılları arasında 31 sayı) ve *Tarih ve Edebiyat Mecmuası* (1922-23 yıllarında 5 sayı) adlı dergiler, Ali Emîrî'nin bu çabasını göstermektedir⁷. Özellikle M. Fuat Köprülü ile olan meşhur tartışmalarını bu dergiler üzerinden yapmıştır. Hâliyle bu dergileri Ali Emîrî, adeta bir fikrin kalesi olarak araçsallaştırmıştır. Bu dergilerde Ali Emîrî, geleneğe destek almış, ancak yüzünü yeniye çevirmiştir. Dergiler aracılığıyla bir edebî atmosfer oluşturma gayretine düşmüştür. Her ne kadar bu dergilerde yeni edebî anlayışlara tepki vermemiş olsa da söz konusu mevcut durumu eleştirmekten geri durmamıştır. Bu dergilerde yayınlanan metinler şekil ve tematik açıdan eski şiir geleneğine uygundur. Ancak muhtevada bazen değişikliklerin olduğu göze çarpmaktadır. Ali Emîrî, çeşitli hususlardaki görüşlerini bu dergilerde yayınlarken ayrıca kendisine yapılan ağır eleştirilere cevapları da bu dergiler üzerinden yapmıştır (Erdoğan Çeltik, 2013, 239-241). Ali Emîrî'nin dergiciliği I. Dünya Savaşının bittiği, yeni devletin kurulduğu oldukça kritik bir dönemde yapmaya çalışması, onun mevcut edebî geleneği korumadaki cesaretli duruşunu göstermektedir. Ancak derginin isminden "Osmanlı" ismini çıkarması, Ali Emîrî'nin yeni rejime kısa sürede adapte olma çabası olarak değerlendirilebilir.

Âmid-i Sevdâ'dan yıllar sonra yayınlanan OTEM ve TEM dergilerinde yayınlanan 359 şiirin büyük bir kısmının eski şiirin izlerini taşıması, Ali Emîrî'nin *Âmid-i Sevdâ*'da süreli neşriyatla tanıştığı fikirlerini yıllar sonra da devam ettirdiğini, bundan geri adım atmadığını göstermektedir.

Ali Emîrî'nin yazıp formalar hâlinde neşrettiği eserlerden biri de *Vesâ'ikü'l-âsâr* adlı nazîre mecmuasıdır. Şair, Osman Gazi'den itibaren eserin hazırlandığı döneme kadar yazılmış olan nazîreleri bu eserde toplamayı planlamıştır. Ancak eser *elif* harfinde kalmıştır (Erdoğan Seher, 2009, 260). Nazîreciliği son derece önemseyen Ali Emîrî, bu alanda eser vermeyi *Âmid-i Sevdâ*'da olduğu gibi yıllar sonra yayınlamış olduğu süreli yayınlarda da sürdürmeye devam etmiştir. Gazete yolu ile yeni ve çağa uygun bir edebî muhit oluşturma çabasına girmiştir. Edebî muhit olarak zikredilen yerler arasında özellikle Fatih, Kanunî, Yavuz gibi büyük sultanlar, şehzadeler ve üst düzey devlet idarecilerinin saray ve köşkleri, meyhaneler, şair dükkanları, devlet idarî merkezlerinden olan Konya, Amasya, Manisa gibi şehirler, toplantı meclisleri, meyhaneler, içki meclisleri yer almaktadır (İpekten, 1996, 253-254). Ancak Ali Emîrî, artık tamamen

⁶ Ali Emîrî'ye göre Fuat Köprülü'nün soyu Kibleli Mustafa Paşa'ya dayanmaktadır. Bu yüzden Köprülü için Ali Emîrî, kendi metinlerinde "Kibleli-zâde" ismini kullanmıştır (Erdoğan Çeltik, 2007: 111).

⁷ Bu dergiler için bundan sonra OTEM ve TEM kısaltması kullanılacaktır.

gelenekselleşmiş bir forma dönüşmüş olan edebî mekân ve muhitlerin ötesine çıkarak eski edebiyatı yeni bir örgütlenme, tanışma ve paylaşma muhiti olarak gazeteye taşımıştır.

1.1. *Âmid-i Sevdâ*'da Eski Türk Edebiyatı İzleri

Bu çalışmada *Âmid-i Sevdâ*'da eski Türk edebiyatı izleri şekil ve muhteva açısından olmak üzere iki ana başlıkta incelenmiştir:

1.1.1. Şekil Açısından İzler

Âmid-i Sevdâ gazetesine göz atıldığında gazetede bulunan metinlerin bir kısmının manzum olduğu hemen fark edilecektir. Bu metinler genel olarak beyit, gazel, kaside, tahmis, kıta nazım şekilleriyle yazılmıştır. Gazetede toplam 55 müstakil şiire yer verilmiştir. Bu şiirlerin hepsi Eski Türk edebiyatı nazım şekilleri ile yazılmıştır. Şiirlerde aruz vezninin yedi kalıbı kullanılmıştır. En çok kullanılan aruz kalıpları *fâ'ilâtün*, *mefâ'ilün*, *fa'lün*; *fâ'ilâtün*, *fâ'ilâtün*, *fâ'ilâtün*, *fâ'ilâtün*; *mefâ'ilün*, *mefâ'ilün*, *mefâ'ilün* kalıplarıdır.

Gazetede yayınlanmış olan 55 şiirden 9 tanesinin şairi Ali Emîrî'dir. Ali Emîrî şiirlerinde eski şiirin dilini yoğun bir şekilde kullanmıştır. Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin yanında eski Türk edebiyatının vezin, şekil ve anlam dünyasına riayet edilmiştir.

1.1.2. Muhteva Açısından İzler

Âgâh-ı Semerkandî (ö. 1141/1728) yıllarca Diyarbakır'da yaşamış ve başında olduğu bir şairler meclisi kurmuştur. Bu meclise "Diyâr-bekir Encümen-i Dânişi" ismini vermiş olan Ali Emîrî (Sarıççek, 2014 249), edebiyatla ve edebî şahsiyetlerle ilgili fikirlerini *Âmid-i Sevdâ* gazetesinde *Edebiyât* başlığında ve bunun altına eklediği başlıklarda da dile getirmiştir. İlk sayıdaki *Edebiyât* başlığında *Âmid*'de "istiğnâ" redifiyle şiir yazmanın arka planı verilmiş ve *Âmid* bir edebî muhit olarak öne çıkarılmıştır. Ali Emîrî, "*Âmid için şehrimizde ... Muhib, Çâker, Fâmî gibi meşâhîr-i şu'arâmızın nezâ'ir sûretiyle yek-dîgeriyle söyledikleri eserler pek kesîrdir* (AS, 13)" ifadesiyle eski Türk edebiyatındaki nazîre geleneğine işaret etmiştir. Bahsettiği şairlerin çokluğu bu edebî geleneğin revaçta olduğunu göstermektedir. Ali Emîrî, şairlerin büyüklerinden olan Âgâh'ı önemsemektedir. Nitekim gazetenin ileriki sayılarından birinde Âgâh'ı detaylı bir şekilde tanıtmıştır (AS, 74-80).

Klasik eserlere önem veren Ali Emîrî, İngilizler tarafından Yakut Hamevî'nin *Mu'cemü'l-üdebâ* adlı eserinin tercümesine başladığını, kendilerinin ise bu tür eserlere ilgisiz kaldıklarını beyan etmiştir (AS, 33-39)⁸. Tercüme edilen diğer bir eser de *Edebiyât-ı Arabiyede Elkâb'* dir (AS, 57). Gazetede bunlardan başka bazı eserlerden de bahsedilmiştir⁹.

"*Âmid Şehriniñ Akkoyunlular Zamânındaki Şi'r ü İnşâ ve Evzân ü 'Arûzuna Bir Nümüne* (AS, 67-74)" makalesi, Ahmed el-Berdahiyü'l-Âmidî'nin *Kitâbu Câmi'i Envâ'i'l-edebi'l-fârisî* adlı eseri hakkındadır. Eser, Türk edebiyatında şiir, edebiyat, vezin konularını işleyen en eski eser olması yönüyle işlenmiştir. Ali Emîrî bu eserin Gelibolulu Surûrî'nin *Bahrü'l-menâfi'* adlı eserinden daha eski olduğunu belirtmiştir. Bu makalede Ali Emîrî, eski Türk edebiyatını "edebiyât-ı Osmâniye" (AS, 67) olarak isimlendirmiştir. "*Akkoyunlular zamânındaki lisân ü imlâ ve selîka-i kitâbetin* (güzel yazı yazma kabiliyeti) o zamânki edebiyât-ı Osmâniyeden farkı yok gibidir (AS, 68)." ifadeleri, Ali Emîrî'nin *edebiyât-ı Osmâniye*'yi güzel yazılması açısından önemseydiğini göstermektedir.

Ali Emîrî "Sultân Selîm Hân-ı Evvel Hazretleri" başlığıyla yayınladığı makalesinde Yavuz Sultan Selim'in şiir bilgisini verirken onun edebî kişiliğini, Türkçe yanında Çağatayca ve Tatarca lehçeleriyle şiirler yazması nedeniyle övgüyle anlatmıştır (AS, 88-96).

1.2. Bulgular ve Tartışma

Ali Emîrî, eski Türk edebiyatını isimlendirirken oldukça gönüllü bir şekilde "*edebiyât-ı Osmâniye*" ismini kullanmıştır. Bunu yaparken *Âmid* şehrinin ele geçirilmesinden sonra şehre bir nizamî ordu gibi Osmanlı edebiyatının da girdiğini belirtmiştir. Bunun için kullanmış olduğu şu ifadeler şehrin edebî açıdan da ele geçirildiğine işaret etmektedir: "*Bu kitâbın kıymetdârlığı da Yavuz Sultân Selîm Hân Hazretlerinin Âmid şehrini feth ü teshîr buyurmalarından on dört sene mukaddem yazılmış olmasıdır ki, şehir-i mezkûrun o târîhden daha evvelki Türkçesiyle edebiyât-ı Osmâniye'nin duhûlünden sonra hâsıl olan farka bir mikyâs olduğundan lisânımıza pek büyük ta'alluk ve münâsebeti vardır* (AS, 67)" Bu kavramsallaştırmasını "... *Akkoyunlular zamânındaki lisân ve imlâ ve selîka-i kitâbetin o zamânki edebiyât-ı Osmâniye'den farkı yok gibidir* (AS, 68)." ifadesiyle de gözler önüne sermiştir. Bunun yanında *Âmid*'deki kültürel nazîrecilik geleneğini anlattığı *Edebiyât* başlığında Ali Emîrî, "*lisân-ı edebiyâtımız* (AS, 13)" kavramını kullanmıştır.

⁸ İngilizlerin isteği üzerine böyle bir çalışmaya girişen Ali Emîrî'nin bu davranışı bizleri şaşırtmıştır.

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Çeltik, Erdoğan, Seher. (2014). Ali Emîrî Efendi'nin *Âmid-i Sevdâ* Mecmuası. *Ali Emîrî Hatırasına Uluslararası VIII. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu: Kılıç, Atabey; Tanyıldız, Ahmet; Dağlar, Abdülkadir vd.* Diyarbakır Valiliği, Kültür Sanat Yayınları. s. 97-109.

Ali Emîrî, eski Türk edebiyatına merakının çok küçük yaşlarda başladığını, henüz on yaşında iken bu alana heveslendiğini, şehrin o dönemdeki şairlerinin takipçisi olduğunu beyan etmiş ve bu dönemde yazmış olduğu "istiğnâ"¹⁰ redifli üç gazeli metnin sonunda vermiştir (AS, 15-16).

Nâşir, gazetenin ikinci sayısında *Edebiyât* köşesinde Sultan Fatih'in edebî kişiliğinden bahsetmiştir. Osmanlı sultanlarını son derece önemseyen Ali Emîrî, ona dünyayı aydınlatan bir güneş nazarıyla bakmıştır. Ayrıca Fatih'i anlatırken Edîb-i A'zam Kemâl (Namık Kemal)'den alıntı yapmış, Fatih'in eserlerinin maalesef kütüphanelerde kalmadığını belirtmiştir. Burada Fatih'in bir gazelini methederken "...matla'ında olan gazeli gibi âsâr-ı manzûmesi de edebiyât-ı 'Osmâniye'nin 'âdetâ mü'esseselerinden ma'dûd olduğunu göstermez mi (AS, 27)?" ifadelerine yer vermiştir. Devamında Ali Emîrî, Namık Kemal'e hak verdiğini beyan etmiştir. Bu da Ali Emîrî'nin "edebiyât-ı 'Osmâniye" kavramını içtenlikle kullandığına işaret etmektedir.

Ali Emîrî, bir kitap koleksiyoncusudur. Hâliyle eski Türk edebiyatı metinlerini toplamıştır. Şair sultanlardan biri olan Fatih'i anlattığı makalesinde şairin *Dîvân*'ı için "... mülûk-i 'Osmâniye'nin nevâdir dîvânları gibi bu hakîrin kütüb-hânesinde mevcûddur (AS, 27)" ifadelerini kullanmıştır. Bu da şairin eski Türk edebiyatında bu alanındaki boşluğu sürekli doldurma gayretinde olduğuna işaret etmektedir. Fatih'i överken şiirleri için "... hayrân olmamak nasûl kâbil olabilir..." (AS, 27)" ifadesini kullanmış, böylece büyük bir şairinin şiirlerine hayranlığını ifade etmiştir. Bu övgülerini sürdürürken Yavuz, Kanunî, II. Bayezid, Cem Sultan gibi hanedan mensuplarını dîvân sahibi olarak zikretmiştir. Hatta Ali Emîrî, Ziya Paşa'nın bir manzumesinde¹¹ bahsedilen şairlerin aslında Fatih'ten sonra geldiğini, "sühana temel" koyan asıl kişinin Fatih olduğunu beyan etmiştir (AS, 28). Fatih'i eski Türk edebiyatının ana metin kurucusu büyük bir şairi olarak gören Ali Emîrî, onun 28 kişiyle karşılıklı şiir okumaları (müşâ'are) yaptığını belirtmiştir. O, ayrıca Fatih *Dîvân*'nda "şive-i lisân-ı 'Osmâniyye" için çok fayda olduğuna inanan bir şairdir (AS, 29).

1.2.1. Üdebâ-yı 'Osmâniye

Ali Emîrî, eski Türk edebiyatının temsilcilerini "üdebâ-yı 'Osmâniye" olarak tanımlamıştır. "...e'âzım-ı üdebâ-yı 'Osmâniyeden Reşîd 'Âkîf Paşa Hazretleriniñ gazetemize ihdâ buyurdıkları gazeli hakîmâne ve belîgânesidir (AS, 40)." ifadesinde eski Türk edebiyatı temsilcilerini Osmanlı edipleri olarak tanımlamıştır.

1.2.2. Şu'arâ-yı 'Osmâniye

Ali Emîrî, bir ifadesinde Yenişehirli Avnî'den bahsederken onu "...kudve-i efâzıl-ı şu'arâ-yı 'Osmâniyeden..." (AS, 40)" olarak yani kendisine tabi olunan Osmanlı şairlerinden biri olarak bahsetmiştir. Başka bir yerde de "...ser-âmedân-ı şu'arâ-yı 'Osmâniye'den Taşlıcalı Arnavud Yahyâ Beg'in..." (AS, 61)" ifadesiyle Osmanlı şairlerine vurgu yapmıştır. Ayrıca burada Kanunî'nin Yahya Bey'in bir gazeline yapmış olduğu tahmise iftiharla yer vermiştir. Başka bir yerde Ali Emîrî, Ayn-tâbî Hâce Aynî'nin "*Lebîb, Âgâh ve Hâmî Âmidî'dir*" mısrasındaki şairleri "şu'arâ-yı 'Osmâniye'den" olarak zikretmiştir (AS, 74).

1.2.3. Efâzıl-ı Ser-bülendân-ı Şu'arâ

Beşinci sayıda Ali Emîrî, *Edebiyât* başlığında Âgâh-ı Semerkandî'den bahsetmiştir. Onu tanımlarken "...rîhlet eden efâzıl-ı ser-bülendân-ı şu'arâdandır (AS, 74)" ifadesine yer vermiştir. Buna göre Ali Emîrî, eski Türk edebiyatının şairlerini ya da eskiden edebiyatla ilgilenen bazı şairleri fazilet erbabı olarak değerlendirmektedir.

1.2.4. Diğer Kavramlar

Cevâhir-i Nevâdir: Tahir Selâm Bey'in dağınık hâlde bulunan şiirlerinin toparlanmasından sonra Es'ad Efendi'nin bu *Dîvân*'a yazmış olduğu mukaddimesinde şairin şiirleri "cevâhir-i nevâdir" olarak değerlendirmiştir (AS, 41). Ali Emîrî'nin konuyla ilgili fikir beyan eden şahsiyetlerden alıntı yapması, onun bu minvaldeki fikirlerine de işaretir.

Türkî Eş'âr: Ali Emîrî, gazetenin altıncı sayısında *Edebiyât* başlığı altında Sultân Selîm Hân-ı Evvel Hazretlerine yer vermiştir. Buna göre sultan "...âlem-i edebiyâtın dahi bir pâdişâh-ı bî-akrânı idi. Sultân Selîm'iñ "*Türkî eş'ârı ise müceddidâne bir sûret-i bedî'ada belâgat-efşândır.*" Sultan Selîm'in Türkçe yazmadığına dair iddialara karşı "...zîrde beyân edeceğimiz vesâ'ik-i târîhiyye vü edebiyeye nazaran lisân-ı Türkîde dahi inşâd-ı eş'âr-ı şâhâne buyurdıkları muhakkaktır." ifadelerini kullanmış, böylece Sultan'ın şahane şiirler yazdığından övgüyle bahsetmiştir. Başka bir yerde "*Hazret-i pâdişâh-ı hamîyyet-penâh, Türkçe bir haylî eş'âr-ı nefseyi inşâd buyurmuş ve hattâ 'Osmânî Türkçesinden mâ'adâ Çağatay, Tatar Türkçesi lehçelerinde dahi nutk-ârâ-yı belâgat olmuşdur* (AS, 88)." ifadeleriyle padişahın Türkçe çok şiir yazdığından, hatta Çağatay ve Tatar Türkçesiyle de yazdığından bahsetmiştir.

¹⁰ Allah'tan başka kimsenin minneti altına girmemek. Gönül tokluğu. Elindekini kâfi bulmak. Zenginlik istememek. Muhtaç olmayıp zengin olmak. Nazlanmak. Azamet ve tekebbür etmek.

¹¹ *Eslâfda Ahmed ü Necâtî / Âvâre-i dil-şikeste Zâtî / Türkî sühana temeli komuşlar / Amâ temeli güzel komuşlar* (AS, 28).

Sultan Selîm'in başka bir gazelindeki beyitten bahsederken "İşte şu *gazel-i nefîsîñ* şekl-i imlâ ve şîve-i lehçesinden anlaşılıyor ki, Sultân Selîm, Çağatay tarz ü revîşinde dahi eş'âr-ı dil-ârâ inşâd buyurmuşdur." ifadesinde söz konusu gazeli övmekten geri durmamıştır. Ayrıca Sultan'ın şiirlerini "eş'âr-ı bergüzîde (AS, 89)" olarak nitelemiştir.

2. SONUÇ

Ali Emîrî, bir eski Türk edebiyatı muhafızı olarak İstanbul'da uzun süre yaşamış cesur bir şahsiyettir. Herkesin eski Türk edebiyatından peyderpey uzaklaştığı bir dönemde o, bir kalenin son muhafızı gibi sabit-kadem olarak onurlu duruşunu sürdürmeye devam etmiştir. Bunun için *Âmid-i Sevdâ* gazetesini bir araç olarak kullanmıştır. Her ne kadar gazete sadece altı sayı yayınlanmış olsa da bu gazetedeki yazılar, Ali Emîrî'nin hayata bakış açısı, dünya görüşü, eski Türk edebiyatına yaklaşımı yanında dönemselleştirmelere de ışık tutmaktadır. Öyle ki, yıllar sonra hatta ömrünün sonuna doğru çıkarmış olduğu gazetelerde bile bu tavrını adeta cephenin son askeri gibi sürdürmeye devam etmiştir.

Ali Emîrî, eski Türk edebiyatını savunma sürecinde tartışmalara, polemiklere girmekten geri durmamıştır. *Âmid-i Sevdâ*'dan yıllar sonra çıkarmış olduğu OTEM ve TEM mecmualarında edebiyatla ilgili olarak M. Fuat Köprülü ve onun gibi düşünenleri en ağır şekilde eleştirmekten geri durmamıştır. Hatta bu gazetelerde eleştirinin dozunu öyle bir arttırmış ve tartışmanın yönünü öyle değiştirmiştir ki, M. Fuat'ın aslında Köprülü ailesinden değil, "Kibleli-zâde"ler olarak bilinen bir aileden geldiğini haykırmıştır. Bu da Ali Emîrî'nin gerektiğinde savunma uğruna her türlü "oyun"a başvurabileceğini göstermektedir.

Ali Emîrî, eski Türk edebiyatını savunurken yazmış olduğu on dokuz eser yanında *Âmid-i Sevdâ* gazetesinde de fikirlerini savunmaya devam etmiştir. Gazeteyi neşrederken ataletten içki ve tütünün zararlarına, zamanın öneminden vatan sevgisine, aşk ve aşkın acılarından hürriyet ve adalete kadar birçok bireysel ve toplumsal problemlere dokunmaktan geri durmamıştır (Oktay, 2018, 218). Gazeteye almış olduğu bazı şiirler, muhteva/tematik açıdan incelendiğinde bu durum açıkça görülecektir.

Âmid-i Sevdâ gazetesi matbu olarak Osmanlı Türkçesiyle XX. Yüzyılın başında II. Meşrutiyet'ten hemen sonra yayınlanmıştır. Yapılan incelemelerde bu gazetenin tenkitli metninin müstakil bir eser olarak henüz neşredilmediği anlaşılmıştır. Gazetenin bütününe tenkitli metin ve tıpkı basım olarak yayınlanması, Ali Emîrî'nin farklı konularla ilgili görüşlerinin de gün yüzüne çıkmasına yardımcı olacaktır.

Âmid-i Sevdâ'da eski Türk edebiyatıyla ilişkili olarak kullanılan ifadelerin başında "üdebâ-yı 'Osmâniye, şu'arâ-yı 'Osmâniye, ser-bülendân-ı şu'arâ, cevâhir-i nevâdir, Türkî eş'âr" gibi ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler Ali Emîrî'nin edebiyatı her şeyden önce Osmanlı ile ilişkilendirdiğini göstermektedir.

Âmid-i Sevdâ gazetesinde metinlerin bir kısmı manzum olarak yazılmıştır. Bu metinlerin çoğu beyit, gazel, kaside, tahmis, kıt'a nazım şekilleriyle yazılmıştır. Gazetede 55 müstakil şiir yer almaktadır. Yayınlanmış bu şiirlerin hepsinin eski Türk edebiyatı nazım şekilleriyle yazıldığı dikkat çekmektedir. Gazetedeki şiirlerde en çok *fâ'ilâtün, mefâ'ilün, fa'lün; fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilâtün; mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilün* aruz kalıpları olmak üzere toplam yedi ayrı aruz kalıbı kullanılmıştır. Yayınlanmış 55 şiirden 9 tanesi Ali Emîrî'ye aittir. Ali Emîrî şiirlerinde eski şiirin duygu ve düşünce dünyasının verilerini yoğun bir şekilde kullanmıştır.

Ali Emîrî'nin eski edebiyata en büyük desteği, gazetenin kapılarını nazîreciliğe açmış olmasıdır. Bu durum, onun gazeteyi yeni nesiller için bir edebî muhit olarak düşündüğünü ve eski şiiri hâlâ sürdürülebilir olarak gördüğünü göstermektedir. Fakat özellikle son sayılarda talep edilen nazîre manzumelerinin okuyucudan gelmemesi oldukça üzücüdür.

Gazetede sık sık *Âmid* (Diyarbakır) ile ilişkili şairlerin şiirlerine yer verilmiştir. Bunun yanında Fatih, Yavuz, Kanunî gibi büyük sultanların da şiirlerine gazetede yer vermiş olması, Ali Emîrî'nin sultanlara lâyık büyük bir şiir olarak düşündüğü eski şiiri yeniden vitrine çıkarma ve popüler hale getirme çabasını göstermektedir.

Şüphesiz gazete, eski Türk edebiyatı özelinde bütün fikirlerin kiteselleşmesinin en önemli araçlarından biridir. Ali Emîrî bu aracı kısa süreli de olsa iyi ve etkili bir şekilde ve adeta bir savaş, tartışma ve mücadele aracı olarak kullanmayı başarmıştır. Ancak oldukça amatör bir yaklaşımla bu gazetenin yayınlandığı görülmüştür. Ali Emîrî'nin çabası, okuyucu tarafından yeteri kadar fark edilmemiştir. Her sayının sonunda bir sonraki sayı için istenen nazîre şiirlerin bir türlü yayınlanmaması Ali Emîrî'nin çabasının kitlesele bir boyut kazanmadığına, okuyucu tarafından bir aks-i sedâ ile karşılanmadığına işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed Refik (1340). Ali Emîrî Efendi-Hayatı ve Âsârı. *TOEM*, 1/78, s. 45-51.

- Akçay, Ülkü (2014). Ali Emîri Efendi'nin Hanedan Sevgisi ve II. Abdülhamid'e Yazdığı Levâmî'ü'l-Hamîdiyye Adlı Eseri. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. c 1, S. 1, s. 11-19.
- Ali Emîri (h.1335). *Âmid-i Sevdâ (AS)*. Millet Kütüphanesi, A.E. Gzt. 570 (96 sayfa, 1-6 sayı), Diyarbakır: Âmid Matbaası.
- Arslan, Mustafa Uğurlu. (2008). *Ali Emîri Efendi ve Divânı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baştürk, Sadettin (2014). Ali Emîri Efendi'nin Sicil Kaydı: Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterlerine Göre. *Ali Emîri Hatırasına Uluslararası VIII. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Kılıç, Atabey; Tanyıldız, Ahmet; Dağlar, Abdülkadir vd., Diyarbakır Valiliği, Kültür Sanat Yayınları. s. 57-63.
- Çelik, Kemal (1988). *Ali Emîri, Hayatı (1857-1924), Şahsiyeti, Eserleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Dilçin, Cem (2009). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. (9. Baskı), Ankara: TDK Yayınları.
- Erdoğan Çeltik, Seher (2007). *Ali Emîri'nin Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan Çeltik, Seher (2009). Ali Emîri'nin Vesâ'ikü'l-âsar'ı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 51, s. 259-274.
- Erdoğan Çeltik, Seher (2013). Ali Emîri'nin Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/1, Winter, Ankara-Turkey*, s. 237-247.
- Erdoğan Çeltik, Seher (2014). Ali Emîri Efendi'nin Âmid-i Sevdâ Mecmuası. *Ali Emîri Hatırasına Uluslararası VIII. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Kılıç, Atabey; Tanyıldız, Ahmet; Dağlar, Abdülkadir vd., Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği, Kültür Sanat Yayınları, s. 97-109.
- İpekten, Halûk (1996). *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. İstanbul: MEB Yayınları.
- İsen, Mustafa (2010). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Kadioğlu, İdris (2013). *Ali Emîri Efendi: Cevâhirü'l-Mülûk*. Diyarbakır Valiliği Yayınları.
- Kolcu, Ali İhsan (2008). *Edebiyat Kuramları: Tanım-Tenkit-Tahlil*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Meriç, Cemil (2004). *Bu Ülke*. (25. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okay, M. Orhan (1995). Fecr-i Âti. (c. XII, s. 287-290). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fecr-i-ati> (19.04.2018).
- Oktay, Adnan (2018). Âmid-i Sevdâ Gazetesindeki Şiirlerde Tematik Bir İnceleme. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 13/12 Spring, Ankara-Turkey*. s. 203-219.
- Ozansoy, Faik Ali (1950). *Nedim ve Lale Devri*. Ankara: MEB Yayınları.
- Parlatır, İsmail (2009). Servet-i Fünûn. (c. XXXVI, s. 573-575). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/servet-i-funun> (19.04.2018).
- Sağlam, Ayşe (2016). Ali Emîri'nin "Âyine-i Dünyâ" Redifli Gazeline İslam Estetiği Açısından Bakış. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume, 11/10. Spring, Ankara-Turkey*. s. 489-500.
- Sarıççek, Ramazan (2014). Feyzullâh Râ'if-i Âmidî ve Şiirleri / Feyzullâh Râ'if-i Âmidî and His Poets. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research (7/31)*. c. 7, S. 31, www.sosyalarastirmalar.com. ISSN: 1307-9581. s. 246-260.
- Şermet, Sevim (2016). Bir Devri Şiirleştiren Şair: Faik Ali Ozansoy ve Manzum Tiyatroları / Poetize a Period Poet: Faik Ali Ozansoy And Poetic Theater Works. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research. (9/43)*. April, www.sosyalarastirmalar.com. ISSN: 1307-9581.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tayşi, M. Serhan (1989). Ali Emîri Efendi. (c. II, s. 390-391). İstanbul: *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c02/c020384.pdf> (05.07.2018)
- Yetiş, Kazım (1996). *Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri*. (2. Baskı), İstanbul: Alfa Basım.